

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-1-30>**Андрій ГУРДУЗ,***orcid.org/0000-0001-8474-3773*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови і літератури

Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

(Миколаїв, Україна) *gurdai@ukr.net*

РОМАН СВІТЛАНИ ТАРАТОРИНОЇ «ЛАЗАРУС» НА ФЕНТЕЗІЙНОМУ ТЛІ 2000–2020 РР.

Якісне зростання сучасного українського фентезі зумовлює його вплив на зональному рівні й визнання – на світовому. Продуктивність вітчизняних фентезійників, які дебютували в 2010-і рр., найвища, їх відрізняє нове мистецьке мислення, тісно пов'язане з суспільно-політичним контекстом, нівельований вплив класичного західного метажанрового канону, а отже, просування національно значимих імперативів. У статті вперше визначено специфіку міфопоетики роману «Лазарус» С. Тараторіної на фентезійному тлі XXI ст. Цей сучасний український текст є показовим стосовно оновленої парадигми метажанру і заслуговує на комплексне вивчення в руслі актуальної проблематики. Ключовими завданнями є висвітлення ступеня реалізації в романі рис чинної фентезійної парадигми; виявлення в «Лазарусі» особливостей утілення мешап-концепції та оригінальності філософсько-психологічного комплексу Лазаря.

У спробі альтернативно історичної «реконструкції» Києва початку XX ст. як осередку співіснування людей і нелюдей письменниця поєднує постаті слов'янського та власне давньоукраїнського язичництва, західних міфологій і біблійного світу. На тлі загостреної нині проблематики ідентифікації актуальним є меседж С. Тараторіної про вторинність біологічного фактору стосовно того, як особистість позиціонує себе. Не менш важливим імперативом є необхідність прийняти тіньовий бік своєї особистості. Образ слідчого Тюрина в романі органічний концепції героя фентезі XXI ст., який так чи інакше має відношення до (сюжетного) зла у протистоянні йому. Текстуально «Лазарус» відповідає метажанровій трансформації перших десятиліть XXI ст.: утвердженню парадигми «добро – (умовно) нейтральна змінна – зло», а також реалізує художні похідні цієї метаморфози – пріоритет концептів рівноваги, межі, взаємну деміфологізацію втілень сил добра і зла. Сюжет класичного мешапу тут – навала «коців» у Києві синонімічний ідеям перших мешап-романів, але в українському творі ці перипетії зміщені на другий план та ускладнені.

Роман «Лазарус» С. Тараторіної є художнім прецедентом у вітчизняній літературі, який відображає трансформацію фентезійного роману перших десятиліть XXI ст. і репрезентує осучаснений та відповідно аранжований власне український фольклорно-міфологічний компонент. Власне художньо новим у творі є, в першу чергу, синтетичний характер міфопоетичної комбінаторики, хоча алегоризм письменниці часом балансує на межі етично можливого.

Ключові слова: фентезі, парадигма, тенденція, міфотворчість, мешап-проза, трансформація.

Andrii GURDUZ,*orcid.org/0000-0001-8474-3773*

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature

V.O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv

(Mykolaiv, Ukraine) *gurdai@ukr.net*

SVITLANA TARATORINA'S NOVEL "LAZARUS" ON A FANTASY BACKGROUND OF 2000–2020S

The qualitative growth of modern Ukrainian fantasy determines its influence at the zonal level and its recognition at the world level. The productivity of national fantasy artists who debuted in the 2010s is the highest, they are distinguished by a new artistic thinking closely related to the socio-political context, the leveled influence of the classical Western metagenre canon, and therefore, they tend to the promotion of nationally significant imperatives. In our article the specifics of the mythopoetics of the novel "Lazarus" by S. Taratorina against the fantasy background of the XXI century are defined for the first time. This modern Ukrainian text is indicative of the updated paradigm of the metagenre and deserves a comprehensive study in line with current problems. So, our key tasks are to qualify the degree of realization in this novel of the features of the current fantasy paradigm; to identify in "Lazarus" the peculiarities of the realization of the mash-up concept and the originality of the philosophical and psychological complex of Lazarus.

In an attempt at an alternative historical “reconstruction” of Kyiv at the beginning of the XX century as a center of coexistence of humans and non-humans, the writer combines the figures of Slavic and actually ancient Ukrainian paganism, Western mythologies and the biblical world. Against the background of the currently aggravated identification problem, S. Taratorina’s message about the secondary nature of the biological factor in relation to how a person positions himself is relevant. An equally important imperative is the need to accept the shadow side of one’s personality. The image of the investigator Tiurny in the novel is organic to the concept of a XXI-century fantasy hero, which in one way or another is related to (plot) evil in confronting it. Textually, “Lazarus” corresponds to the metagenre transformation of the first decades of the XXI century: the establishment of the paradigm “good - (conditionally) neutral variable – evil”, and also realizes the artistic derivatives of this metamorphosis – the priority of the concepts of balance, boundary, and of mutual demythologizing of the embodiments of the forces of good and evil. The plot of the classic mash-up here – the rush of “Koshcheis” in Kyiv is synonymous with the ideas of the first mash-up novels, but in the Ukrainian artistic work these events are relegated to the background and are complicated.

The novel “Lazarus” by S. Taratorina is an artistic precedent in national literature that reflects the transformation of the fantasy novel of the first decades of the XXI century and represents a modernized and accordingly arranged Ukrainian folklore-mythological component. Actually, what is artistically new in this novel is, first of all, the synthetic nature of mythopoetic combinatorics, although the writer’s allegorism sometimes balances on the border of ethically possible.

Key words: *fantasy, paradigm, tendency, myth-making, mashup-prose, transformation.*

Постановка проблеми. Радикальні зміни у фентезійному метажанрі ХХІ ст. висхідна інтенсивність оновлення його, значною мірою, експериментального корпусу з безпосередньою рецепцією соціокультурних порухів зумовлюють відносну свободу митця і небувалий розквіт субжанрового спектру. Водночас трансформований на рівні базового конфлікту фентезійний канон проявляється послідовно, позначається в національних сегментах і, діалогізуючи з їхніми внутрішніми художніми ініціативами, переосмислює такі національні варіанти вже як явища зворотної рецепції (у глобальному плані) та вторинної рецепції (у сенсі впливу всередині зональних чи регіональних літературних систем). Якісне зростання сучасного українського фентезі зумовлює його вплив на зональному рівні й визнання – на світовому (М. і С. Дяченків, Г. Л. Олді, Я. Катерж, Д. Корній, М. Ряполової й ін.). Формальна і мистецька продуктивність вітчизняних фентезійників, які дебютували в 2010-і рр., найвища, їх відрізняє нове мистецьке мислення, тісно пов’язане з суспільно-політичним контекстом, значно нівельований вплив класичного західного метажанрового канону, а отже, активне просування націєзначущих і націєтворчих імперативів, зокрема з оперттям на образи і мотиви національної міфології чи/і фольклору. Водночас ступінь дослідженості текстів молодших фентезійників занижений, розвідки носять частіше спорадичний характер (В. Гранецької, Н. Довгопол, А. Рогашко, М. Ряполової, С. Тараторіної й ін.) або відсутні (Я. Катерж, А. Закордонця, А. Багряної та ін.). Системний компаративний аналіз вагомій частини українського фентезі 2010–2020 рр. із погляду національного міфотворчого коду здійснено нами (Гурдуз, 2023).

Серед помітних творів 2010-х рр. виділяється роман Світлани Тараторіної «Лазарус»

(2018), художня тканина якого сформована за джойсівським типом міфотворчості і відповідає принципу побудови мультифентезійних світів. Отримавши відзнаку «ЛітАкценту» як краща прозова книга 2018 р. (Тараторіна, 2018/2019: 112) і визначення авторки як «темне міське фентезі з елементами детективу», «некропанк» (Тараторіна, 2018/2019: 114), роман, однак, не був уведений до системних праць із проблем розвитку сучасного фентезі і, зокрема, не згадується в масштабному дослідженні А. Аністратенко з сучасної української і зарубіжної альтернативної історії, маючи всі прикмети цього субжанру (у трактуванні дослідниці – метажанру (Аністратенко, 2020: 22)). Хоча як помітний український текст переломної для розвитку фентезійного мистецтва доби «Лазарус» є показовим стосовно оновленої парадигми метажанру перших десятиліть ХХІ ст., а отже, заслуговує на комплексне вивчення в руслі актуальної проблематики.

Аналіз досліджень. Роман «Лазарус» С. Тараторіної отримав декілька помітних, але переважно емоційно-оцінних відгуків (у першу чергу, В. Аренева (Тараторіна, 2018: 3–4) та Ії Новицької (Новицька, 2018/2019)), а також аспектну і дещо поверхову спробу огляду його міфологічної основи, сконцентровану на основних джерелах переосмислених С. Тараторіною образів (Ніколаєнко, Миронюк, 2021). Положення В. Аренева про чи не першість цього роману в українському фентезі, коли поєднано історичний колорит «місця дії, фантастичного припущення й теми» (Тараторіна, 2018: 3) (нижче в передмові критик асоціює твір уже з фантастикою (Тараторіна, 2018: 4)), не вповні справедливе, адже перед «Лазарусом» і також на основі мешап-технології Я. Бакалець і Я. Яріш видають «Із сьомого дна» (2010), позитивно оцінений вітчизняним фахівцем (О. Почап-

ська-Красуцькою, Т. Хом'як, О. Іващенко), а в один рік із дебютом С. Тараторіної виходять концептуально близькі «Не люди, люди, нелюди» (2018) Н. Ліщинської. Широкий спектр використаних С. Тараторіною міфопоетичних прийомів і засобів зумовив поспішний висновок В. Ніколаєнко і Л. Миронюк про авторський міф у романі (Ніколаєнко, Миронюк, 2021: 101, 103), для чого немає підстав, тим більше з огляду на не помічену поки мешапівську природу твору.

Мета статті – вперше визначити специфіку міфопоетики роману «Лазарус» на українському і зарубіжному фентезійному тлі перших десятиліть ХХІ ст. Ключовими завданнями при цьому бачимо висвітлення: а) ступеня реалізації в романі С. Тараторіної рис чинної фентезійної парадигми; б) особливостей утілення мешап-концепції та в) оригінальності філософсько-психологічного комплексу Лазаря в романі.

Виклад основного матеріалу. Мультифентезійний часопростір «Лазаруса» сформований не в традиції підкреслення особливостей обігранних традиційних образів та їх атрибутивних міфічних і легендарних світів (як у поттеріані Дж. К. Ролінг, «Месниках» («The Avengers», США, 2012–2019) реж. Дж. Відона та Е. і Дж. Руссо тощо), а з інтенційним наближенням зображених персонажів до спільної художньої атмосфери (на зразок «Хронік Нарнії» К. С. Льюїса). У спробі альтернативно історичної «реконструкції» Києва початку ХХ ст. як осередку легального співіснування людей і «людиноподібних» поєднано постаті слов'янського та власне давньоукраїнського язичництва (русалки, водяники, перелесники, злидні, перевертні; чугайстри тощо), західних міфологій, зокрема неоміфологій (зомбі – в описовій репрезентації; Франкенштейн та ін.) і біблійного світу (комплекс Лазаря, образи херувимів (Тараторіна, 2018: 47, 75, 101, 309), Ноевого ковчегу (Тараторіна, 2018: 359) та ін.). Відомо ж, що оригінальність творів, виконаних за принципом мультифентезійного комбінування, оцінюється не тільки з погляду незвичайності переосмислення залучених легендарно-міфологічних образів і мотивів, але й щодо загальної художньої (міфотворчої) стратегії тексту, у процесі реалізації якої можуть формуватися характерні для фантастико-фентезійного корпусу нові сюжетно-образні конструкції. Парадоксальний синкретизм біблійного і язичницького компонентів у сучасному фентезі вельми популярний (зокрема, у християнському субжанрі), але незвичайність концепції С. Тараторіної полягає в тому, що заявлений як провідний біблійний складник отримує в результаті сюжет-

ного розвитку слабку позицію і залишається емблематичним. Більш звичними поки є тексти, де залучений біблійний компонент відіграє вирішальну роль хоча б у наближенні до фіналу, наприклад, як у «Джонатані Стренджі і містері Норреллі» («Jonathan Strange & Mr. Norrell», 2004) С. Кларк.

Винесена в назву роману української письменниці відіменна форма, до слова, свідчить про перебування твору в руслі популярної тенденції останніх десятиліть, адже фіксуємо хвилю однойменних текстів, у першу чергу фантастико-фентезійних: «Дитина Лазаря» («The Lazarus Child», 1999) Р. Моусона, «Пробудження Лазаря» («Waking Lazarus», 2007) Т. Л. Хайнса, «Люди Лазаря» («The Lazarus Men», 2016) К. В. Фрида, «Лазар» («Lazarus», 2021) Л. Кеплера, а також фільмів: «Проект «Лазар» («The Lazarus Project» (США, 2008) реж. Д. Гленна, «Нотатки Лазаря» («The Lazarus Papers» (США, 2010) реж. Дж. Хандлі і Д. Зіриллі; «Ефект Лазаря» («The Lazarus Effect» (США, 2015) реж. Д. Гелба та ін.; назвемо і поширене з 2010 рр. віртуальне кроссередовище для розроблення комп'ютерних додатків «Lazarus». Письменницьке рішення асоціативно поєднати концепти Лазаря і зомбі – ожилого мерця підключає до означеного біблійного компонента шар популярної масової культури, де зомбі-бум 2010 рр., зокрема в субжанрі мешапу, конкурує за поширеність з вампіріадою. Підкреслимо, що реалізований у С. Тараторіної (з залученням проміжної ланки – постаті професора Гальванеску) логічний інтерпретаційний кластер «Лазар – Франкенштейн – зомбі» наближається до раніше обґрунтованої А. Нямцу послідовності «Лазар – Дракула – Франкенштейн» (див.: Гурдуз, 2023: 64). Фінальною іпостассю заголовного Лазаруса, котра поєднає риси біблійного Лазаря, творіння Франкенштейна (Тараторіна, 2018: 106) і зомбі, стає вбитий і «відживлений» (Тараторіна, 2018: 190) сищик змалюваної імперії – підполковник Олександр Тюрін, який розслідує вбивство підлітка Ющинського в багаторасовому альтернативному Києві 1913 р. Слов'янський аналог образу зомбі – кощів наближено до франкенштейнівського за посередництвом фентезійно альтернативного опису досліду вченого: «Не виключено, що кощі – наслідок самодурства чаклуна-невдахи, який вирішив експериментувати з закляттями відживлення» (Тараторіна, 2018: 106).

Зосередженість на пов'язаних з історією Лазаря проблемах формує в романі семантично розгалужений філософсько-психологічний комплекс Лазаря,

функційно співвідносний, наприклад, із комплексом Мінотавра в «Гені» («Gene», 2005) С. Павлоу. За типом суміщення детективної інтриги й фентезійного аранжування «Лазарус» близький ранішій «Обителі героїв» (2005) Г. Л. Олді, хоча за рівнем ігрової історичної стилізації стоїть вище, а іронічний складник у ньому використаний значно економніше й нагадує тональність А. Сапковського. Залученість до роботи з проявами ірраціонального спеціальних детективів чи поліцейських органів у міському чи й гумористичному фентезі кінця ХХ – ХХІ ст. стала загальним місцем, як і ідея «державного» ліцензування видів нежиті для права їх проживання в тих чи інших місцях, частіше – поряд з людьми.

Контекстний аналіз дозволяє кваліфікувати як відносно нові не численні сюжетні рішення в «Лазарусі» (переважно відомі з попереднього досвіду метажанру, з яким С. Тараторіна чудово обізнана (Тараторіна, 2018/2019: 112), а швидше їх комбінації. Сказане стосується, наприклад, одного з провідних у творі мотиву повернення, пов'язаного, перш за все, з пам'яттю персонажів-нелюдей про їхню надію – легендарного Змія, переможеного людьми, але такого, що з поверненням «звільнить нечисть від людей» (Тараторіна, 2018: 63) і відновить у правах. Пригадуються подібні варіації мотиву повернення в «Джонатані Стренджі і містері Норреллі» С. Кларк, «Хеллбої» («Hellboy», США, 2019) реж. Н. Маршалла, причому король Крук і Хеллбой у названих західних творах, як і Тюрин – в українському романі, є своєрідними містками між людьми і нелюдьми, що ідея мирного співіснування цих рас становить наступний топос сучасного фентезі. Якісно інше наповнення мотиву повернення, до слова, спостерігаємо у Середзем'ї «Володаря пернів» Дж. Р. Р. Толкіна (страх повернення втілення зла – Саурана) і «Хроніках Нарнії» К. С. Льюїса (радісне очікування втілення добра – лева Аслана).

Непевність Тюрина в отриманій формальній ідентичності «відновленого» (Тараторіна, 2018: 80) мерця і не готовність змиритися зі зміною біологічного статусу («Я досі іноді плутаюся, хто я: людиноподібний чи людина. Дивлюся у дзеркало – і не маю сумнівів, відвертаюся – і тішу себе ілюзіями» (Тараторіна, 2018: 329)) з паралельним створенням у результаті проміжної ідентичності-вбранта (пригадаймо героя «Піранезі» («Piranesi», 2020) С. Кларк) відображає одну з провідних у романі проблем самовизначення особистості. Суголосна драмі Тюрина первісна полеміка навколо біологічної приналежності вбитого Ющинського – напівлюдини-напівриби, який жив у спільноті водяників («Цікаво, ким себе вважав

сам хлопчик?» (Тараторіна, 2018: 42)). Проблема ідентифікації (національної, соціальної, гендерної тощо) нині загострена, у фентезі артикульована С. Грін, С. Кларк, Т. Дж. Ключом, Р. Рігзом; Л. Багат, В. Гранецькою, А. Закордонцем та ін., і в цьому контексті меседж С. Тараторіної про вторинність біологічного (формального) фактору стосовно того, як особистість позиціонує себе, є вельми актуальним. Не менш важливим імперативом роману є необхідність прийняти себе, тінювий бік своєї особистості, без чого людина приречена і що тенденція визнати звіра в собі виразна у творах фентезійників ХХІ ст. – С. Грін, Р. Рігза, Д. Корній та ін.

Ставши нечистою не з власної волі, Тюрин продовжує розслідування вбивства Ющинського, тобто відстоює праву справу, що органічно концепції героя фентезі ХХІ ст., який так чи інакше має відношення до зла у протистоянні йому. Текстуально «Лазарус», як і інші репрезентативні зразки сучасного українського фентезі (зокрема, Д. Корній, В. Гранецької, Л. Багат, М. і С. Дяченків, Я. Каторож, Н. Ліщинської, Г. Л. Олді), підтверджує його відповідність загальній метажанровій трансформації перших десятиліть ХХІ ст.: утвердженню парадигми «добро – (умовно) нейтральна змінна – зло» (Гурдуз, 2023: 216), замість традиційного протистояння первісних начал світла і темряви. Роман С. Тараторіної втілює цю метаморфозу повною мірою з її художніми похідними, і генетичний зв'язок добротворця Олександра Тюрина, а також його батька (той утворює сім'ю «з жінкою з нечисті» (Тараторіна, 2018: 38)) з нечистою підтверджує це. Прикметно, що мати героя не може пробачити не стільки факт зради, але те, що чоловік зрадив її з представницею нелюдей (Тараторіна, 2018: 38), і такий етичний аспект (у підкоренні особистих переживань загальним ідеалам) також упізнаємо в досвіді світового фентезі 2000–2020 рр., передовсім у засадах мешап-романістики С. Грема-Сміта, Б. Вінтерса, А. Е. Мурета, С. Хоккенсміта й ін.

Надто незвичний для естетичних уявлень аудиторії, мешап не зміг закріпитися в слов'янських літературах так, як на певний час у західних, хоча впевнено зайняв художню нішу як прийом, що й продемонстровано «Лазарусом» С. Тараторіної. Сюжет класичного мешапу тут – навала «кощів» («тупих немертвих» (Тараторіна, 2018: 243)) у Києві в 1892 р. з періодичним пізнішим турбуванням міста ними – синонімічний ідеям перших мешап-трансформацій романів Дж. Остін С. Грем-Смітом і Б. Вінтерсом відповідно в «Гордості та упередженні і зомбі» («Pride and Prejudice

and Zombies», 2009) та «Почуттях і розумі та гадах морських» («Sense and Sensibility and Sea Monsters», 2009), але в українському творі ці перипетії зміщені на другий план та ускладнені: проти загрози кощів піднімаються і люди, і нелюди змальовуваного Києва, у зв'язку з чим актуалізовані не тільки патріотичні почуття табору персонажів, який обороняється. Провідний у класичному мешап-романі патріотичний пафос, у такий спосіб, послаблюється наявністю інших важливих імперативів у хаотичній і дещо фарсовій, на перший погляд, картині альтернативної столиці.

Сфокусованість на концепті межі є маркером оновленої фентезійної парадигми перших десятиліть XXI ст., і події «Лазаруса» відбуваються на території так званої Межі, де співіснують люди і «людиноподібні». Акцентування в текстах метажанру цього періоду цінності рівноваги, (умовного) нейтралітету протилежних сил артикульоване по-різному (М. і С. Дяченками, Д. Корній, С. Кларк, С. Грін, С. Маєр та ін.), а С. Тараторіною втілене в такій афористичній формі: «...абсурдне почуття прекрасного у долі: угорі картини – темні птахи – передвісники лих, а внизу – безтурботні перехожі. Обидві сторони відчують присутність зла, але тримають нейтралітет» (Тараторіна, 2018: 406).

Атрибутивна угода в «Лазарусі» про співіснування людей і нелюдей як добра і зла (з погляду перших) – «Договір про чесність співжиття нечисті з людьми» (Тараторіна, 2018: 78, 118) – типологічно подібна до угод та відповідних варіацій (наприклад, установ, орденів, умовлених місць нейтралітету) із творів сучасних фентезійників: угоди щодо взаємоконтролю рівноваги між світлими і темними в «Безсмертних» Д. Корній (Корній, 2013: 275–276), «Чорно-Білого Майорату» в «Обителі героїв» Г. Л. Олді (Олді, 2005: 30), «Ради Істини і Примирення» в «Напівжитті» С. Грін (Green, 2016: 319), бару Міднайта в «Костянтині» («Constantine», США, 2005) реж. Ф. Лоуренса тощо. Наявність подібної угоди чи її аналогу стає одним із маркерів фентезі XXI ст. і підкреслює константу необхідної рівноваги в оновленій парадигмі.

Наповнення твору згадками, коментарями й аналізом фіктивних літературних джерел («Легенди про Змія» (Тараторіна, 2018: 39), «Зведення видів людиноподібних по Київській губернії» (Тараторіна, 2018: 61) тощо) додає «Лазарусу» художньої вірогідності, сприяє ефекту присутності – так само, як і фіктивна бібліотека у «Джонатані Стренджі і містері Норреллі» С. Кларк або інсталювана колекція справжніх фотографій із домисленою метафабулою в «Домі дивних дітей»

(«Miss Peregrine's Home for Peculiar Children», 2011–2021) Р. Рітза. Хоча серед обговорюваних у «Лазарусі» обіграна праця Ч. Дарвіна «Про походження видів» (1859): «І той (батько Олександра Тюрина. – А. Г.)... зняв з полиці книгу Лазаруса і прочитав легенду про походження видів...» (Тараторіна, 2018: 37). У цьому ракурсі варто говорити про успішне експериментування авторки стосовно сполучення в хронологічно зрілому мешапі аспектів субжанрового опрацювання класичного твору та біографії історичної постаті на тлі синтезу ряду відмінних художніх середовищ.

Важливо, що, крім формальної Межі, котра й сама поступово розмивається («Тротуарами прогулювалися люди і нечисть, ніхто не тримався свого боку. «І тут хаос», – подумав столичний поліціант» (Тараторіна, 2018: 17)), внутрішня грань між мешканцями названого ареалу має тенденцію нівелювання – до випадків, коли біологічна приналежність персонажів стає чи не єдиним засобом ідентифікації. Порівняймо підкреслюваний контраст навіть між людьми з магічними здібностями і без (маглами) у поттеріані Дж. К. Ролінг.

Суголосна роль у цьому контексті популярного у фантастико-фентезійному корпусі кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. мотиву зближення в особистих стосунках представників різних біологічних видів: це нова сім'я батька Тюрина з «нечистою», вибір Ющинського жити у спільноті водянників, а також будинок любощів відьми Мендель як саркастична версія такого мотиву. Водночас риси національно-історичних стереотипів С. Тараторіна витримує, що видно на прикладі тієї ж пані Мендель.

Власне історія в «Лазарусі» проступає більш чи менш завуальованою (не завжди етично вдала метафорика історичного складника в романі заслуговує на окремий розгляд); на історичну мотивованість інтриги натякає авторка в коментуванні національного складу киян на початку ХХ ст. та їх відносної культурної відокремленості (Тараторіна, 2018/2019: 114), і на гру С. Тараторіної з читачем у розкодуванні текстових натяків справедливо вказують Ія Новицька (Новицька, 2018/2019: 139) та В. Арєнев, зокрема останній – на звуження прав корінного населення в історичному Києві початку ХХ ст. (за сюжетом – «людиноподібних») порівняно з прийшлими людьми (Тараторіна, 2018: 4). Така рецепція суспільно-політичного тла вкотре свідчить про органічність роману фентезійній хвилі перших десятиліть ХХІ ст., ставлячи його авторку, з огляду на характер рецепції національної історії, поряд із Р. Рітзом, І. дель Торо, К. Функе, С. Маєр

та ін. При цьому найближчими до «Лазаруса» є «Сутінки» («Twilight», 2005–2020) С. Маєр з їх підтекстним протистоянням колишньої колонії імперському центру (сюжетно – вампірських кланів Калленів і Волтурі). Тюрин, слідчий з особливо важливих справ, належачи до стану людей, упродовж перипетій потрапляє до протилежного табору нечисті та умовно (відживлений експериментом Гальванеску) повертається до звичного йому суспільства. Підтекстно цей шлях героя до іншого (фактично потойбічного) світу з умовним поверненням осмислюється в координатах українських реалій як історія віднайдення особистістю в пошуках професійної істини правди глобальної, не очікуваної для героя (недвозначний тут заклик до слідчого «...скинути ярмо і приєднатися до своїх братів» (Тараторіна, 2018: 255)).

Розгляд «Лазаруса» на жанровому тлі показує, що реабілітація й вивищення представників (метафоричної) нечисті в ньому (не дарма герой має прізвисько «нечистелюб» (Тараторіна, 2018: 38)) та майже симетричне зниження семантики традиційних утілень добрих ірраціональних сил закономірні в загальній взаємній деміфологізації у фентезі кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. художньої демонології та ангелології (Гурдуз, 2023: 70). У наведеному «Договорі про чесність співжиття нечисті з людьми» представники сюжетної темряви згадані першими; своєрідним гумором на межі є зображення одного з демонів з орденом Святого Володимира (Тараторіна, 2018: 87); більш того, йдеться про дозвіл демонічних істот жити на території одного з монастирів Лаври (Тараторіна, 2018: 188), що «[с]вяті отці дозволили людиноподібним навертатися, яко тим, хто має душі й хоче їх врятувати» (Тараторіна, 2018: 190). Зауважимо, що художні інтерпретації в напрямку духовності й одухотвореності образів нечистих сил із кінця ХХ ст. можна вважати системними, причому найпомітнішими тут є постать вампіра в молитві у «Ціні крові» («Blood Price», 1991) Т. Хафф (Huff, 1991: 174), вампірські ангели – в «Північній алеї» («Midnight Alley», 2010) Р. Кейн, а також гіпотетичний (і чи не найбільш проблемний з погляду християнської етики) образ вампірського месії, який страждає на хресті, – в «Останньому американському вампірі» («The Last American Vampire», 2015) С. Грема-Сміта (Grahame-Smith, 2015: 38). Текст С. Грема-Сміта наводимо й тому, що його мешапівська природа максимально близька роману С. Тараторіної, і в ньому, подібно до українського твору, ступінь обігрування демонічних образів у зв'язку з біблійною тематикою є неприпусти-

мим, навіть з урахуванням сатиричної й алегоричної оптики зображення. Щодо опису табору світлих сил у романі варто назвати демонізовані зображення херувимів (Тараторіна, 2018: 245) та положення одного з ченців, що є «спільний Бог людей і нечисті» (Тараторіна, 2018: 191). Маркером сучасного етапу розвитку фентезійного мистецтва можна вважати і мотив переродження представника нечисті до людської іпостасі (Тараторіна, 2018: 329, 344) – зворотний традиційному сповзанню людини у гріх до ступеня демонізації. Невипадковий у «Лазарусі» також пріоритет нелюдей у порівнянні з людською расою, зокрема: «Вовкулаки – чесні й віддані, а от серед людей чимало мерзоти» (Тараторіна, 2018: 344).

Надання в «Лазарусі» субжанрових масок ряду національних культурних і суспільно-політичних постатей (Т. Шевченку, І. Франку (Тараторіна, 2018: 205), М. Драгоманову (Тараторіна, 2018: 155); Б. Хмельницькому (Тараторіна, 2018: 97), Д. Донцову (Тараторіна, 2018: 254) та ін.) також є ознакою фентезійної традиції («А Шевченко теж з людиноподібних?» (Тараторіна, 2018: 87)), хоча часом авторка уникає прямого називання імен, удаючись до їх трансформації чи евфемізації (Тараторіна, 2018: 85). Своєрідним лейтмотивом відлунює в романі інсталювана мешап-версія народної пісні «Цвіте терен...» (Тараторіна, 2018: 27, 206, 327).

Звернемо увагу на аргументування В. Ніколаєнко і Л. Миронюк щодо авторського міфу в «Лазарусі» – твердження про «...переінакшення відомих із нашої реальності явищ, речей, подій» (Ніколаєнко, Миронюк, 2021: 101), однак зазначене дослідницями переосмислення, навіть як виражена реміфологізація образів чи сюжетних рішень, не веде до формування власне авторського міфу в актуальному розумінні. Тезу В. Арєнєва з відсиланням до канонічного для українського фентезі гоголівського «Вія», що роман С. Тараторіної – «...не перша спроба наших авторів вийти за межі окресленого крейдою кола...» (Тараторіна, 2018: 4), можна сприймати подвійно. Але доведені нами положення засвідчують, що «Лазарус» – приклад не спроби відірватися від національного фольклорно-міфологічного матеріалу, але намагання наблизитися до нього з актуальних світоглядних позицій, причому з незаперечною належністю авторки до оновленого світового канону метажанру.

Висновки. Роман «Лазарус» С. Тараторіної у зв'язку зі своєю мультифентезійною природою, перебуванням у силовому полі масової культури і закоріненням авторки у жанрову традицію є кон-

центрованим художнім прецедентом у вітчизняній літературі, який відображає трансформацію фентезійного роману перших десятиліть ХХІ ст. і водночас репрезентує осучаснений та відповідно аранжований власне український фольклорно-міфологічний компонент. Останнє зближує «Лазаруса» з «Гонимарником» Д. Корній, «Вітровою горою» А. Багряної, «Бурецвітом» М. Ряполової й ін. Залучений до формування фентезійного часопростору мешап-принцип значно посилює параболічний ефект роману та сприяє закріпленню

тексту в новій для вітчизняного автора субжанровій традиції. Власне художньо новим у творі є, в першу чергу, синтетичний характер міфопоетичної комбінаторики, хоча алегоризм письменниці часом балансує на межі етично можливого.

Положення статті можуть бути включені до дослідження проблем розвитку сучасного вітчизняного фентезійного роману, зокрема субжанру мешап, у світовому контексті та здатні сприяти поглибленню розуміння традиції й новаторства в міфопоетиці української прози перших десятиліть ХХІ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аністратенко А. В. Альтернативна історія як метажанр української та зарубіжної прози: компаративна генетика і поетика: монографія. Чернівці: БДМУ, 2020. 547 с.
2. Гурдуз А. І. Український фентезійний роман 2000–2020 рр. у слов'янському, англійському й американському контекстах: особливості національного міфотворчого коду: монографія. Миколаїв: Іліон, 2023. 528 с.
3. Корній Д. Зворотний бік світла: роман. Харків: Кн. клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 320 с.
4. Ніколаєнко В. М., МIRONIUK Л. В. Міфологічний вимір роману С. Тараторіної «Лазарус». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Київ: Вид. дім «Гельветика», 2021. Т. 32 (71). № 3. Ч. 2. С. 98–104.
5. Новицька Ія. «Лазарус» Світлани Тараторіної: [відгук]. *Das ist fantastisch!* : електронний альманах україномовної фантастики. 2018/2019. № 5: Cimmeria. С. 138–139. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Das_ist_fantastisch/N05_Cimmeria.pdf (дата звернення: 03.01.2024).
6. Олді Г. Л. Обитель героїв: роман. Київ: Гамазин, 2005. 511 с.
7. Тараторіна С. Лазарус: роман. Київ: КМ-Букс, 2018. 415 с.
8. Тараторіна С. Міфічний вимір Києва: інтерв'ю з С. Тараторіною. *Das ist fantastisch!* : електронний альманах україномовної фантастики. 2018/2019. № 5: Cimmeria. С. 112–117. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Das_ist_fantastisch/N05_Cimmeria.pdf (дата звернення: 03.01.2024).
9. Grahame-Smith S. *The Last American Vampire*. New York; Boston: Grand Central Publishing, 2015. 399 p.
10. Green S. *Half Lost*. Falkirk: Penguin Books, 2016. 338 p.
11. Huff T. *Blood Price*. New York: Daw Books, Inc., Elizabeth R. Wollhelm, Sheila E. Gilbert Publishers, 1991. 272 p.

REFERENCES

1. Anistratenko A. V. (2020) *Alternatyvna istoriia yak metazhanr ukrainskoi ta zarubizhnoi prozy: komparatyvna henolohiia i poetyka*. [Alternative history as a Metagenre of Ukrainian and Foreign Prose: Comparative Geneology and Poetics]. Chernivtsi: BDMU. [in Ukrainian].
2. Gurduz A. I. (2023) *Ukrainskyi fenteziinyi roman 2000–2020 rr. u slovianskomu, anhliiskomu y amerykanskomu kontekstakh: osoblyvosti natsionalnoho mifotvorchoho kodu*. [Ukrainian fantasy novel of the 2000–2020 in Slavic, English, and American contexts: peculiarities of the national myth-making code]. Mykolaiv: Ilion. [in Ukrainian].
3. Kornii D. (2013) *Zvorotnyi bik svitla*. [The Reverse Side of the Light]. Kharkiv: Kn. klub “Klub simeinoho dozvillia”. [in Ukrainian].
4. Nikolaienko V. M., Myroniuk L. V. (2021) *Mifolohichni vymir romanu S. Taratorinoi «Lazarus»*. [The mythological dimension of S. Taratorina's novel “Lazarus”]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Filolohiia. Zhurnalistyka. – Scientific notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Philology. Journalism*, 32 (71): 3 (2). 98–104. [in Ukrainian].
5. Novytska Iia. “Lazarus” Svitlany Taratorinoi [“Lazarus” by Svitlana Taratorina]: [review]. *Das ist fantastisch!* : an electronic almanac of Ukrainian-language fiction. 5. С. 138–139. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Das_ist_fantastisch/N05_Cimmeria.pdf [in Ukrainian].
6. Oldi H. L. (2005) *Obytel heroiv*. [Abode of Heroes]. Kyiv: Hamazyn. [in Ukrainian].
7. Taratorina S. (2018) *Lazarus*. Kyiv: KM-Buks. [in Ukrainian].
8. Taratorina S. (2018/2019) *Mifichni vymir Kyieva*. [The mythical dimension of Kyiv]: an interview with S. Taratorina. *Das ist fantastisch!* : an electronic almanac of Ukrainian-language fiction. 5. 112–117. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Das_ist_fantastisch/N05_Cimmeria.pdf [in Ukrainian].
9. Grahame-Smith S. (2015) *The Last American Vampire*. New York; Boston: Grand Central Publishing.
10. Green S. (2016) *Half Lost*. Falkirk: Penguin Books.
11. Huff T. (1991) *Blood Price*. New York: Daw Books, Inc., Elizabeth R. Wollhelm, Sheila E. Gilbert Publishers.